

COMUNICACIÓ

Joan Cuscó i Clarasó (Societat Catalana de Filosofia): *Consideracions sobre la bellesa en l'estètica catalana contemporània*

El tema de la bellesa en la reflexió estètica a la Catalunya contemporània és ampli i complex. No obstant això, en l'espai breu d'una comunicació hem de ser concisos i dedicar-nos a presentar allò que trobem més interessant. És per això que voldríem centrar la nostra exposició en dues qüestions: primer, en parlar d'alguns autors, dels temes que posen sobre la taula i de certes constants que trobem en l'ampli panorama on s'ha esdevingut aquesta reflexió a casa nostra. Segon, reflexionar sobre alguns aspectes de la investigació científica en relació al desplaçament de la disciplina estètica i de la filosofia.

D'altra banda, volem aprofitar aquesta aportació per fer una presentació una mica extensa de les reflexions estètiques d'un autor vuitcentista que no sol aparèixer per enlloc: Josep Baltà.

Idees sobre l'estètica a Catalunya

D'entrada, hem de dir que per *la mateixa discontinuïtat en els estudis acadèmics*, i per altres aspectes contextuals, el cas de la reflexió estètica a Catalunya és ben particular, i per abraçar-la amb cert rigor cal estudiar l'obra dels filòsofs i també la dels creadors (músics, pintors, literats i arquitectes). I aquesta és una primera particularitat que cal fer constar en acta. I entre els pensadors cal distingir entre l'obra dels autors acadèmics com Llorens i Barba o Francesc de Paula Mirabent i la dels no acadèmics com Eugeni d'Ors o Francesc Pujols.

Una segona idea que volem exposar és *l'afirmació d'una tradició de la reflexió estètica a la Catalunya contemporània*, i ho fem agafant com a punt de partença la idea de la «tradició» com a «procés de vida» que ja trobem en Mirabent, per a qui: «la tradició filosòfica és una substància viva, dinàmica, crea-

dora, que fa possible la continuïtat d'una cultura» (Mirabent 2003, p. 33). Dificilment podrem argumentar avui aquesta afirmació, però esperem traçar-ne uns apunts.

I la tercera constatació, que es dedueix de les dues primeres, és que *queda molta feina per fer* i molts caps per lligar. I aquesta tasca requereix d'un diàleg multidisciplinar.

De la Renaixença i la Universitat de Barcelona

Els germans *Pau i Manuel Milà i Fontanals* i *Francesc Xavier Llorens i Barba* van assentar les bases de la reflexió estètica a la Catalunya contemporània. A partir d'ells la reflexió sobre la bellesa ocupà un lloc primer.

A les lliçons de literatura que Manuel Milà féu el curs de 1860-1861 a la Universitat de Barcelona se'ns diu amb tota claredat que: «la literatura es el estadio de la belleza en general (estética) y de las composiciones verbales en que la belleza se halla....»; perquè la literatura mostra una de les facultats de l'ésser humà: «la tendencia a lo bello, al propio tiempo que nos presenta en acción sus demás facultades de una manera interesante e instructiva». I perquè la literatura és una composició que s'ha de dirigir a conservar l'harmonia de l'ànima. No en va, en la part del curs dedicada a l'estètica, Milà i Fontanals afirma: «la estética es la teoría de lo bello. La parte objetiva real abraza el estudio de los objetos de la naturaleza, tanto del orden físico como del orden moral y del intelectual. En los objetos de la naturaleza observamos relación de perfecciones interiores y relativas y además una perfección exterior que llamamos belleza». La bellesa, doncs, és: «la forma total de los objetos». Una qualitat real i objectiva, i a la natura la perfecció interior i l'exterior es troben perfectament enllaçades, tot i que ambdues són excel·lències diferents.

Val a dir, però, que en autors de la generació anterior, aquest tema ja apareix amb força. La bellesa se situa en l'eix central de la reflexió estètica. Així, *Josep Baltà i Baltà*, l'any 1857, al discurs llegit en ser elegit doctor a les facultats de filosofia i de jurisprudència, dirà que amb la bellesa, que és un gaudí, accedim a l'univers i al seu ordre: «Hay en el corazón del hombre una

cuerda finísima, pura y delicada, que, movida por ciertos afectos, vibra sonoramente, produciendo ecos tan armoniosos como las liras eólicas». [1857, p. 6]. Que la bellesa s'expressa a través del llenguatge senzill dels sentiments i és expressiva perquè brolla de la natura. Per tant: «reconocemos en nosotros este sentimiento, pero nacido de una manera espontánea y como consecuencia precisa de un algo, que atribuimos á los objetos referidos» [1857, p. 7]. Que el sentiment de bellesa provoca benestar i plaer, naix d'un judici instintiu i l'afirmem amb tota convicció. I l'ésser humà es troba abocat a anar més enllà. És a dir, a cercar no només aquesta bellesa en la natura i aquests moments de plaer, sinó, sobretot, a crear bellesa. I això és així per la seva constitució antropològica: «el genio del hombre aspira á algo más, siente en su interior un fuego, una llama viva, siente un poder superior que le impele, siéntese animado de aquel soplo divino que le infundiéra á su formación el Supremo Artífice; y pretende que su obra haga vibrar esa cuerda de nuestro corazón, pretende que su obra nos obligue á exclamar; ¡Cuán bello es esto!» [1857, p. 7]

Ara bé, per a Baltà, l'art (o, més ben dit, l'ésser humà a través de l'art) no pot imitar a la divinitat ni emular-la. Per tant: «El hombre intenta sólo una ilusión, pero ilusión cuya apariencia ha de ser más verdadera que la propia realidad; sus imágenes, presentadas a nuestros ojos, serán más ideales, más diáfanas que las móviles y fugitivas existencias del mundo real» [1857, p. 7]

Mitjançant l'art, l'ésser humà aclareix i s'aclareix. Aconsegueix una visió més clara de la realitat. Com actua? Primer pensa un apunt ideal del que vol però que mai serà del tot perfecte quan el posi en pràctica. Amb l'art s'acosta a l'ideal de la ment i aquí rau el seu mèrit. Com més aconsegueixi acostar l'ideal i la realitat, més bona serà l'obra i més vàlid el seu esforç: «Si el hombre pudiera lograr tal concierto, el hombre sería feliz: en la imposibilidad, cierta aproximación satisface todas sus ambiciones; con cierta aproximación alcanza despertar en nosotros el desinteresado sentimiento de lo bello y logra, en una palabra, producir aquel cúmulo de afectos que comprendemos con el sentimiento estético de belleza» [1857, p. 8]

L'art no és un passatemps ociós. És la recerca de la veritat profunda i de la saviesa. La inspiració serveix per penetrar en aquesta cerca inacabable: «Un desarrollo constante, una tendencia siempre firme hácia lo infinito constituye el destino del hombre y la ley de su naturaleza [...] El Arte se encuentra llamado á hacernos contemplar lo verdadero, lo infinito bajo formas sensibles, porque lo bello es la unidad, es la armonía realizada de dos principios de la existencia y de la idea, de la forma de lo infinito y de la forma de lo finito [...] Tal es el objeto del Arte, representar lo divino, lo infinito bajo formas sensibles; misión especial que le coloca á sublime altura, y le conserva una total independencia» [1857, p. 9]

L'art i la religió, doncs, són idèntiques en el fons i en l'objecte, però es diferencien per la forma com cadascuna es revela a la consciència de l'ésser humà. *L'art es dirigeix a la percepció sensible i a la imaginació; la religió es dirigeix a l'ànima, la consciència i el sentiment.* Per això la religió complementa l'art. Allò que l'art ens havia permès de veure en l'exterior (posem per cas a través de la vista o de l'oïda) la religió ho permet copsar en el nostre interior (en la consciència). Tot ens acosta a la divinitat, que és la bellesa absoluta (com digué sant Agustí): «Las cosas humanas más bellas nos muestran señales de la unidad primera, del tipo eterno de lo bello [...] Las obras artísticas se han mirado siempre como el reflejo de un pensamiento muy superior á la forma exterior. El amor á lo bello es como una aspiración del hombre hacia su primitivo estado, en que había salido perfecto de manos de su creador» [1857, p. 10] en la vida i la seva imperfecció hi ha una angoixa que es vol superar: la cerca constant de l'ideal. A mesura que l'home coneix millor la seva imperfecció i les seves limitacions i per això encara cerca més enllà (en la seva recerca del paradís perdut): «La contemplación de lo bello, lo eleva al conocimiento de lo verdadero y a la práctica del bien».

L'art, doncs, ens acosta a la veritat i en mostra les nostres limitacions per fer-nos més humils i per millorar-nos com a persones. De la bellesa en surt la bondat i l'amor a la ciència. A través de l'art, brolla l'educació (en els costums i en els pensaments) i aprenem a reflexionar i a meditar: és un poderós instrument de civilització.

Art, religió i moral es conjuguen harmònicament i són inseparables. Són diferents formes de la veritat: «La Moral es el cumplimiento del deber por la voluntad libre, la lucha entre la pasión y la razón, el pensamiento y la ley, la materia y el espíritu: bajo este aspecto la Moral y el Arte tienen el mismo principio y el mismo fin: la armonía del bien con la felicidad» [1857, p. 11]. La Moral ens fa lliures a través de la llei i la bellesa ens allibera del sofriment de l'existència terrenal perquè ens acosta a l'infinit.

Posteriorment, i des de perspectives i àmbits diversos, Josep Torras i Bages, Francesc de Paula Mirabent, Francesc Pujols o Eugeni d'Ors reemprendran les aportacions dels autors del segle XIX.

Difícilment podríem fer una síntesi de tots els autors que ja hem esmentat, i dels que ens han quedat al calaix, però volem deixar constància de la persistència i de l'interès d'aquesta temàtica en la reflexió estètica de casa nostra.

Com a botó de mostra del que acabem d'afirmar volem presentar-vos quatre qüestions que esdevenen eixos vertebradors de la creació artística i de la reflexió estètica a Catalunya. Primer, el lligam entre l'ètica i l'estètica (un lligam ben explícit, des de visions diverses, per compositors com Cristòfor Taltabull i Josep Soler, en l'obra de Manuel Milà i Fontanals i de Josep Torras i Bages o de Francesc Mirabent). Segon, la música com a culminació de la visió estètica de la realitat (aquesta la trobem, des de perspectives diverses i complementàries, en Coll i Vehí, en Pujols, en d'Ors, i en Mompou. La música com a expressió sublim de l'ordre de la realitat i de la bellesa, de la consciència i del lligam entre la natura i la cultura). Tercer, el substrat transcendent de la creació artística (un lligam a un sentiment religiós que cal definir-lo, a la manera d'Eisntein, com admiració enfront de l'univers i de la seva magnitud i la bellesa com a ordre viu; el qual el trobem en Pau Milà i Fontanals, Antoni Gaudí, Francesc Pujols o Josep Soler). Quart, el fet de considerar que l'art arrela en el concret: en la matèria o en la cultura popular; i que parteix de les sensacions i de l'entusiasme, tal i com ho trobem en Antoni Gaudí, en Joan Miró, en Antoni Tàpies o en Pau Milà i Fontanals. I els cito desordenats perquè són diferents cares d'aquesta concepció.

Essent, la reflexió estètica catalana, un univers complex i variat que o bé es mou al voltant d'un pol amarat de platonisme (amb Torras Bages, d'Ors, Soler...), o bé pel seu oposat (Turró, Ruyra...).

Literatura, naturalesa i bellesa

Després de la Renaixença literària i/o cultural al país va venir la Renaixença política. Un pas paral·lel a aquest procés es va produir en l'estètica, en el terreny de la qual des de finals del XIX se'ns diu que cal no reduir-la al terreny de la literatura. És en aquest sentit que vull citar una obra possiblement poc coneguda però divulgada a través de les biblioteques populars creades pels ateneus populars al darrer terç del segle XIX arreu del país: el tractat *La estètica en la naturalesa, en la ciencia y en el arte* publicat a Madrid l'any 1881 i escrit pel matemàtic, pedagog, escriptor i traductor Felipe Picatoste Rodríguez (1834-1892). En aquest text Picatoste vincula l'estudi estètic a l'estudi de l'ordre de la realitat entesa com un procés que es desenrotlla amb lleis geomètriques en què la bellesa s'ha d'entendre com a: «criterio de perfección y de belleza, recorriendo la escala de los seres desde el inerte mineral hasta el hombre, en el cual llegan al máximo punto de belleza, sobretudo en la parte más noble del cuerpo; siendo admirables en la oreja y en el oído, órganos sensibísimos para apreciar la música» (Picatoste 1881, p. 226).

Aquest text indica un canvi d'orientació i de perspectiva que, per exemple, ens porta fins a l'obra de Francesc Pujols i Morgades.

Per a Picatoste l'estètica és una ciència universal (abraça des de l'animal microscòpic fins a l'univers), estudia els lligams entre les formes i els seus continguts, i és una ciència analítica i matemàtica.

A banda dels lligams amb la visió de Pujols, podem dir que les reflexions de Picatoste obren les portes a recents investigacions sobre l'ordre i la bellesa i, al mateix temps, són paral·leles i complementàries de les disquisicions de Mirabent de l'estètica com a ciència filosòfica.

I amb aquestes reflexions només volem posar sobre la taula alguns aspectes que caldria investigar a fons per als

àmbits d'estudi que es proposa aquest col·loqui: les relacions entre la bellesa i la filosofia i entre la bellesa, les ciències i l'art.

Aquesta visió de lligam entre l'art i la ciència adquireix diverses perspectives en la reflexió catalana. De fet, aquesta visió ens ofereix com diversos autors han volgut copsar la bellesa i l'ordre de la realitat a partir de la ciència i comprendre, d'aquesta manera, també, l'ordre artístic i el procés creatiu en l'ésser humà. Donar noves eines a la investigació estètica de la bellesa.

A banda de les aportacions de Pujols tenim les de Joaquim Ruyra. I de totes en podem aprendre moltes coses i, sobretot, maneres de mirar i aspectes a tenir en consideració.

Podem posar un exemple a partir de Picatoste, que, en el llibre ja esmentat especifica que la investigació de la bellesa diferencia tres àmbits: la natura, la consciència i la cultura material. I aquests són tres àmbits d'ordre ordenats jeràrquicament ja que les formes de l'art s'han d'inspirar en les de la natura i les de la tecnologia en les de l'art. I això vol dir que hem de comprendre diferents processos d'ordre i àmbits d'organització.

Aquesta apreciació, tot i que no volem fer paral·lelismes que serien fora de lloc, és ben interessant si mirem la nostra manera d'enfrontar-nos amb les formes de la bellesa i amb la manera de comprendre-les avui. D'una banda, hi ha la matèria inert en què actua la selecció fonamental i crea un ordre destinat a resistir i a l'equilibri; de l'altra, hi ha la matèria viva en què actua la selecció natural i que té com a finalitat la vida i la transformació i, finalment, hi ha la matèria cultural en què actua la selecció cultural a través del coneixement i de la intel·ligència i que té per objectius l'anticipació i el desequilibri. Totes aquestes seleccions generen ordre i graus de complexitat, bellesa i processos que cal estudiar, alguns dels quals ens diuen que a major incertesa apareix més complexitat i que a menor incertesa hi ha més diversitat. I en ells hi actuen un seguit de formes com l'esfera (que protegeix), l'hexàgon (que pavimenta), l'espiral (que empaqueta), l'hèlix (que agafa), l'ona (que desplaça), la catenària (que aguanta) o els fractals (que colonitzen l'espai amb continuïtat). I aquestes formes i processos permeten un

diàleg entre la filosofia i les ciències a través de la reflexió estètica.

Ara bé, la comprensió dels processos de vida i de la realitat a través de les ciències és una eina que té l'estètica per a ser rigorosa i per a tirar endavant (per a fer-se més lúcida i concisa). I és que no pot perdre la seva adscripció a la filosofia. No pot perdre de vista que en l'art hi ha una vivència intensa, emoció i entusiasme i que l'estètica vol una comprensió global de l'ésser humà i que té implicacions teòriques i pràctiques. Ara bé, ajuntant el coneixement i la llibertat creadora podrem mirar endavant.

Bibliografia i complements bibliogràfics

BALTÀ I BALTÀ, Josep; *Discursos leídos en la Universidad Central*; «Armonía entre el arte y la religión»; Madrid: imp. de Tejado, 1857.

COLL I VEHI, Josep; *Elementos de literatura* Madrid: Rivadeneyra, 1856.

COLL I VEHI, Josep; *Compendio de retórica y poética* Barcelona: Diario de Barcelona, 1862.

COLL I VEHI, Josep; *Diálogos literarios* Barcelona: Juan Bastinos e hijo, 1886.

CUSCÓ I CLARASÓ, Joan; «Antoni Gaudí i Pau Milà i Fontanals: Estètica i arquitectura», *Revista del Centre de Lectura*, Reus, 2003.

– ; «Influència de Pau Milà i Fontanals en l'estètica de Gaudí», *Diàlegs*, 2003, 21.

– ; «Jacint Verdaguer i Manuel Milà i Fontanals», *Anuari Verdaguer*, 2003, 11.

– ; «Filosofia i art. Salvador Dalí i Francesc Pujols i les idees estètiques a Catalunya», *El contemporani*, 2004, 30.

– ; «De l'estètica a la filosofia. Francesc Mirabent i la reivindicació de la bellesa», *Comprendre. Revista Catalana de Filosofia*, 2005/2.

– ; «Arte y religión en la reflexión estética de Manuel y Pau Milà y Fontanals», *Religión y Persona*, Madrid: Ediciones Diálogo Filosófico, 2006.

- ; «De les idees estètiques de la Renaixença a l'obra de Verdaguier», *Anuari Verdaguier*, 2006, 14.
 - ; «El pensament estètic de Torras i Bages i la cultura catalana contemporània»; *Serra d'Or*, 2007, 566.
- DALÍ, Salvador; *L'alliberament dels dits*, Barcelona: Quaderns Crema, 1995.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel; *Principios de estética* Barcelona: Diario de Barcelona, 1857.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel; *Principios de literatura general y española*, Barcelona: Diario de Barcelona, 1873.
- MILÀ I FONTANALS, Pau; *Estètica infantil*, Barcelona, 1878.
- MILÀ I FONTANALS, Pau; *Historia del arte* (apunts inèdits. Centre de Documentació de VINSEUM) 1851.
- MILÀ I FONTANALS, Pau; *Historia de las bellas artes* (apunts inèdits. Centre de Documentació de VINSEUM) (s.d.).
- MILÀ I FONTANALS, Pau; *Teoría artística* (apunts inèdits. Centre de Documentació de VINSEUM) (s.d.).
- MILÀ I FONTANALS, Pau; *Estètica* (apunts inèdits. Centre de Documentació de VINSEUM) (s.d.).
- MIRABENT, FRANCESC; *De la Belleza* Barcelona: IEC. 1936.
- MIRABENT, FRANCESC; *Estudios estéticos y otros ensayos* Vol. I. Barcelona: CSIC, 1957.
- MIRABENT, FRANCESC; *Estudios estéticos y otros ensayos* Vol. II. Barcelona: CSIC, 1958.
- MIRABENT, FRANCESC DE P.; *Estètica i filosofia a Catalunya* Barcelona: Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull, 2003.
- MIRÓ, Joan; *El color dels meus somnis*, Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner, 2009.
- D'ORS, Eugeni; *Cezánne*, Barcelona: ElAcantilado, 1999.
- D'ORS, Eugeni; *Pablo Picasso* Barcelona: ElAcantilado, 2001.
- D'ORS, Eugeni; *Cincuenta años de pintura catalana* Barcelona: Quaderns Crema, 2002.
- PICATOSTE, Felipe; *La estética en la naturaleza, en la ciencia y en el arte*. Madrid: Biblioteca Enciclopédica Popular Ilustrada, 1881.
- RUYRA, Joaquim; *L'educació de la inventiva* Barcelona: Edicions de la Rosa dels Vents, 1938.
- TÀPIES, Antoni; *En blanc i negre* Barcelona: Cercle de Lectors, 2008.